

основного показника, а при досягненні підвищеного показника працівники отримують додаткову винагороду. Отже, мотивація персоналу є вагомим елементом контролю отриманих результатів. Відповідно, складовими елементами управління ефективністю діяльності підприємства є:

- контроль і управління результатами діяльності сегментів і підприємства в цілому;
- управління продуктивністю (ефективністю) праці працівників сегментів.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, зробимо такі висновки:

1. Поряд із фінансовими показниками, досягнення яких забезпечує бюджетний процес, важливим є досягнення нефінансових результатів сегментів діяльності та їх вплив на діяльність підприємства у стратегічному аспекті за умов динамічної ринкової економіки.

2. Важливо, щоб стратегічні бюджети об'єднували поточну діяльність підприємства з його стратегічними цілями, адже це забез-

печить реалізацію операційних і тактичних бюджетів і досягнення стратегічних цілей, а також підвищить рівень імовірного отримання економічного ефекту сегментами діяльності та підприємством у цілому.

3. Об'єднання систем бюджетування та цільових показників у єдине ціле надасть можливість управлінському персоналу не лише координувати, а й здійснювати контроль діяльності виділених сегментів і суб'єкта господарювання загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихров А. Опыт интеграции систем KPI/BSC и бюджетирования в единый инструмент управления / А. Вихров, П. Лекомцев // Управление компанией. – 2005. – № 10 (53). – С. 46–49.
2. Савчук В. Стратегическое бюджетирование / В. Савчук // Финансовая консультация. – 2003. – № 20. – С. 22–30.

УДК 657.6:658.168.5

КОНЦЕПТУАЛЬНА ОСНОВА АУДИТУ ПІДПРИЄМСТВ, ЩО ЗНАХОДЯТЬСЯ В ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА

**Н. М. Проскуріна, кандидат економічних наук;
Ю. В. Домашенко**

Невід'ємним елементом ринкової економіки є банкрутство, що дозволяє здійснити «природний відбір» найбільш життєздатних підприємств. Інститут банкрутства (неплатоспроможності) – це яскравий приклад інституту господарського права, де в органічній єдності знаходяться диспозитивні та імперативні норми, для якого властиве поєднання публічно-правових і приватноправових основ, що характеризують господарські відносини.

Розвиток аудиторських послуг в області інституту неплатоспроможності як напряму аудиторської діяльності значною мірою виз-

начається правилами ринкової економіки, збільшенням кількості банкрутств і підвищенням правової грамотності господарюючих суб'єктів. Аудиторські послуги при банкрутстві з'явилися на межі юридичних і економічних наук у відповідь на запити практики, як реакція на численні порушення в області інституту неплатоспроможності. Розкриття сутності аудиту у разі банкрутства, його змісту, уточнення і конкретизація предмета, методу і об'єктів дають можливість сформулювати концептуальні основи цієї галузі наукових знань і обґрунтувати перспективи її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає змогу відстежити ідею, що започатковує вирішення визначених проблем. Зокрема економічні питання відносин неплатоспроможності відображені в працях І. А. Бланка, Т. А. Грамотенко, Т. П. Любанкова, А. В. Мясоедової, Б. М. Полякова, О. О. Терещенка, Є. О. Шибанова-Роєнко. Окремі аспекти проблем аудиту при банкрутстві та санації підприємств ґрунтовно висвітлені в працях Є. М. Андрушак, О. І. Дачія, М. О. Данилюка, С. Я. Єлецьких, А. Б. Кондрашихіна, О. І. Копилука, Н. В. Нестеренко, Т. В. Пеппи, В. І. Савича, С. Я. Салиги, О. В. Серебрякова, Г. В. Тельнової, О. О. Терещенка, В. О. Федорова, М. В. Чернової, А. М. Штангрета. Проте в даних працях не розкривається проблематика формування методологічної основи аудиту при банкрутстві економічного суб'єкта.

Мета статті – аналіз і узагальнення проблеми теоретичного обґрунтування та практики проведення аудиторських перевірок підприємств України, що знаходяться на різних стадіях процедури банкрутства.

Міжнародними рекомендаціями з аудиту передбачено систему критеріїв, які використовують аудитори як орієнтири під час виконання професійних обов'язків у ситуаціях, коли може бути піддана сумніву застосовність концепції діючого підприємства. Відповідно п. 34 Стандартів для аудиту Американської асоціації дипломованих бухгалтерів вимагає від аудитора оцінки ймовірності банкрутства суб'єкта господарювання. Якщо підприємство збанкрутувало, а в звіті аудитора не було про це жодних попереджень, то він може бути притягнутим до відповідальності [1].

Вітчизняне законодавство, що базується на Міжнародних стандартах контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (видання 2010 р.), які прийняті як національні стандарти аудиту (Рішення АПУ від 31.03.2011 р. № 229/7) [2], також передбачає, відповідно до Міжнародного стандарту аудиту 570 «Безперервність» [3], що до завдання аудитора поряд з оцінкою поточного фінансового стану підприємства входить і прогноз його майбутнього фінансового ста-

новища. Таким чином, необхідно обов'язково провести оцінку ймовірності банкрутства.

Аудит підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства, являє собою системний підхід накопичення та обробки інформації за допомогою спеціальних методів для оцінки причин виникнення, природи та глибини кризи підприємства, розробки антикризової програми, контролю та оцінки ефективності її виконання. Такий аудит може бути як зовнішнім, так і внутрішнім.

Сьогодні серед науковців і практиків немає єдності в трактуванні предмета аудиту, і зміст аудиту досі точно не сформульовано. Всебічне вивчення і критичний аналіз різних поглядів з даного питання приводить до думки, що слід розрізнити предмет аудиту як науки і зміст аудиту як практичної діяльності, яке розкривається і має відповідати чинному законодавству (аудит, супутні послуги, інші послуги в галузі аудиторської діяльності). Оскільки розвиток наукових уявлень про аудит спирається на попередні досягнення в області його методології, сформулюємо предмет аудиту, конкретизувавши його для ситуації банкрутства господарюючого суб'єкта, ґрунтуючись на вивчених працях і підходах таких науковців, як М. А. Азарської, М. Т. Білухи, Б. І. Валуєва, Р. Я. Вейцман, В. Г. Макарова, О. А. Миронової, В. В. Скобара, Я. В. Соколова, В. В. Сопко, В. П. Суйца, Т. М. Рогуленко, А. Д. Шеремет, В. П. Шило.

Предметом аудиту у процесі проведення процедур банкрутства щодо економічного суб'єкта є незалежна перевірка фінансово-господарської діяльності боржника і дій арбітражного керуючого, а також бухгалтерської та іншої звітності з метою висловлення думки про ступінь їх відповідності встановленим критеріям, результатом якої є надання зацікавленим особам об'єктивної інформації, що стосується проходження процедур банкрутства. Предмет аудиту під час банкрутства повинен бути конкретизований завданнями, поставленими перед аудитором, і обмежений рамками господарюючого суб'єкта, діяльність якого піддається перевірці.

З предметом аудиту тісно взаємопов'язано визначення його об'єктів. Об'єкти аудиту в

широкому розумінні дуже різноманітні за складом, цільовою орієнтацією, по відношенню до різних сфер функціонування досліджуваного підприємства та інших характеристик. Через різноманітність об'єктів аудиту, в тому числі у разі банкрутства підприємства, необхідно

створити класифікацію, яка дозволяє створити загальне уявлення про них (рис.). Представлена класифікація не є вичерпною. Вона має на меті виявити особливості об'єктів аудиту при банкрутстві господарюючого суб'єкта.

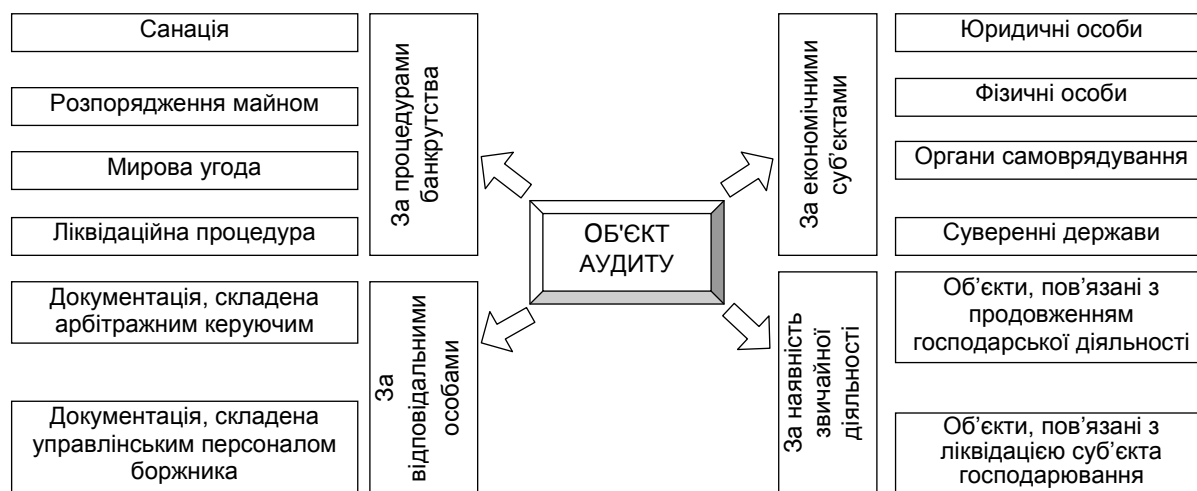

Рис. Класифікація об'єктів аудиту у разі проходження процедур банкрутства економічним суб'єктом узагальнено та систематизовано автором)

Метою аудиту підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства, є висловлення незалежної думки аудитора щодо достовірності обліку та звітності, ефективності обліково-аналітичної, контрольної та управлінської систем підприємства, реального фінансового стану та наявності внутрішніх ресурсів подолання фінансової кризи.

Ціль аудиту – це конкретне завдання, на вирішення якого спрямована діяльність аудитора, що підпорядкована законодавству, нормативно-правовому регулюванню аудиторської діяльності, договірним зобов'язанням між аудитором та клієнтом.

На основі аналізу інформаційних потреб користувачів і відповідно до мети можемо сформулювати такі конкретні завдання:

- оцінка ефективності обліково-аналітичної, контрольної та управлінської систем підприємства;
- аналіз причин і факторів економічної неспроможності, фінансової нестабільності та неплатоспроможності підприємства;

- формування думки про ступінь розвитку кризової ситуації на підприємстві на момент завершення діагностики та на перспективу;
- обґрунтування антикризової стратегії управління підприємством;
- розробка сукупностей організаційно-технічних заходів щодо виходу підприємства з кризи та організація системи поточного контролю реалізації антикризових заходів;
- оцінка здатності підприємства до подолання фінансової кризи.

Аудит використовує систему методів і прийомів, що характеризують методіку його проведення. У вітчизняній і зарубіжній літературі велика увага приділена різним аспектам методу і методичним прийомам аудиту [1, 4–7]. Проте дотепер серед науковців і аудиторів-практиків немає однастайності щодо розуміння і визначення основного методу аудиту як сформованої системи, що дозволяє пізнати його предмет. Складність і широта предметної області аудиту зумовлює різноманітність методів його реалізації, які можуть бути класифіковані різним чином (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація методів аудиту узагальнено та систематизовано автором)

Автори	Підходи до класифікації методів аудиту
Н. М. Заварихин, Ю. В. Потехін [8]	Загальнонаукові, власні, нормативно-правові емпіричні методи та запозичені з інших наук
О. А. Миронова, М. А. Азарська [9]	Загальнонауковий (узагальнення, абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція) й конкретно-науковий (методичні прийоми документального та фактичного контролю) методи
А. А. Ситнов [10]	Три групи методів: загальнонаукові, частконаукові та спеціальні
М. Т. Білуха [6]	Загальнонаукові методичні прийоми (аналіз і синтез, індукція і дедукція, аналогія і моделювання, абстрагування і конкретизація, системний аналіз, функціонально-вартісний аналіз) і власні методичні прийоми аудиторського контролю (органолептичні, розрахунково-аналітичні, документальні, узагальнення і реалізація результатів аудиту)
А. Аренс, Дж. Лоббек Д. Р. Кармайкл [4, 11]	Специфічні методи аудиту: опитування, інспекція, запит, аналітичний огляд

Аудит в умовах банкрутства успішно виконується за допомогою відомих методів, прийомів, процедур і термінів за рахунок їх адаптації до даної предметної області. На різних етапах аудиту підприємства, що знаходиться в процедурі банкрутства і в процесі узагальненні перевірених емпіричних матеріалів доцільно використовувати як окремі прийоми, що входять у науковий апарат аудиту, так і їх

комбінації. Методи збору та перевірки інформації, необхідні для формування аудиторських висновків і вироблення рекомендацій, повинні диференціюватися залежно від об'єкта, його специфіки, а також конкретних завдань, що стоять перед аудитором.

Етапи аудиту підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства, подано в табл. 2.

Таблиця 2

Характеристика етапів аудиту підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства (узагальнено та систематизовано автором)

Етапи аудиту	Суттєві аспекти
1. Переддоговірний	1. Під час ознайомлення з бізнесом клієнта доцільно звернути увагу на аналіз фінансового стану суб'єкта, регіональні та галузеві особливості діяльності, джерела фінансування, характер і суми зобов'язань. 2. За згодою сторін (з клієнтом) у договорі може бути встановлена відповідальність аудитора за розробку антикризової програми, а управлінського персоналу – за повноту та своєчасність її виконання. 3. Узгодження з суб'єктом аудиту можливості залучення експертів
2. Планування	1. Аудиторський ризик базується на припущенні про ймовірність недосягнення підприємством запланованих у антикризовій програмі показників. Прийнятний аудиторський ризик розраховується як добуток чотирьох компонентів: ризик неправильної діагностики стану об'єкта; ризик розробки неефективної антикризової програми; ризик невиконання суб'єктом господарювання програми; ризик невиявлення. 2. Розрахунок рівня суттєвості має базуватися на тому, що це граничне значення відхилення фактичних показників фінансового стану підприємства від запланованих в антикризовій програмі за умови повного та своєчасного виконання суб'єктом господарювання її рекомендацій і аудитора. Кількість і склад базових абсолютних показників, для яких розраховується рівень суттєвості, аудитор обирає самостійно. Рівень суттєвості доцільно розраховувати як відносну величину, оскільки його буде застосовано до всіх показників, включених у систему критеріїв оцінки фінансової спроможності та стійкості діяльності підприємства. 3. Визначення об'єму та складу аудиторських процедур. 4. Вимоги до кваліфікації спеціалістів групи з виконання завдання

Продовж. табл. 2

Етапи аудиту	Суттєві аспекти
3. Діагностика стану об'єкта дослідження	1. Для аналізу поточної ліквідності доцільно оцінювати матеріальні активи підприємства за ринковою (справедливою) вартістю. 2. Необхідно враховувати галузеві особливості (диференційовані нормативні значення). 3. Показники, що розраховуються, мають часовий (моментний) аспект. 4. Коефіцієнт відновлення (втрати) платоспроможності має екстраполяційний характер
4. Перевірка антикризової програми та оцінки ефективності її реалізації, контролю виконання антикризових заходів	1. Аналітичні процедури використовують не тільки для констатації ситуації, що склалася на підприємстві, а й для розробки на основі аналізу ефективної антикризової програми та прогнозів зміни стану підприємства та для контролю правильності виконання управлінським персоналом і працівниками суб'єкта програми, рекомендацій аудитора. 2. Проміжну інформацію управлінському персоналу доцільно формувати на етапах діагностики кризової ситуації, перевірки антикризової програми та контролю реалізації антикризових заходів
5. Узагальнення даних проведеного аудиту та складання аудиторського висновку (звіту)	Аудиторський висновок (звіт) має містити: заголовок; адресата; цілі аудиту; коротку характеристику ситуації, що склалася до проведення аудиту; опис використаних під час перевірки аудиторських процедур та результатів їх виконання; короткий опис сформульованих в антикризовій програмі основних напрямів виходу підприємства з кризової ситуації; характеристику основних результатів виконання організаційних, інвестиційних та економічних проектів; оцінку ефективності реалізації антикризової програми; прогноз основних показників діяльності підприємства та оцінку можливості появи нових кризових ситуацій

Важливим теоретико-методологічним аспектом, що потребує переосмислення в умовах банкрутства, є обґрунтування основних принципів аудиту неспроможних підприємств. Для аудиторів особливо важливо, щоб зацікавлені в їх послугах користувачі могли довіряти якості аудиту в умовах банкрутства. Для цього аудитор повинен керуватися в першу чергу етичними принципами, які можна розділити на дві групи: законодавчо закріплені (компетентність, незалежність, конфіденційність) та етичні (чесність, об'єктивність, сумлінність, професійна поведінка). У ситуації банкрутства підприємства, що перевіряється, виникає деяка невизначеність щодо виконання принципу конфіденційності. Застосування принципу конфіденційності в практичній діяльності повинно бути засноване на розумінні всіх пов'язаних із ним правових аспектів зацікавленими сторонами. Одним із способів, що дозволяє знизити ризики, пов'язані із зазначеним обмеженням, є розгорнуте уявлення положень договору про надання аудиторських послуг, що стосуються аудиторської таємниці. У них слід визначити практичні аспекти розголошення інформації, засновані на адекватному розумінні сторонами договору сутності проблеми конфіденційності.

Названі принципи аудиту поряд із їх етичною (загальноприйнятою в аудиторській діяльності) спрямованістю визначають і практичну складову аудиту в умовах банкрутства. Без їх розуміння і практичного застосування неможливе належне виконання аудиторських послуг будь-якої предметної області будь-якого господарюючого суб'єкта.

Таким чином, аудит підприємств, що знаходяться в процедурі банкрутства, є затребуваним у сучасних умовах економічного розвитку України. Як і інші науки, аудит на кожному історичному етапі накопичує певні досягнення. Кожен новий результат не заперечується подальшими дослідженнями, а лише доповнюється. Це відноситься і до теоретичного осмислення сутності аудиту. Такі ключові поняття, як предмет, метод, принципи аудиту будуть уточнюватися в результаті розвитку самої науки і вдосконалення аудиторської практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шермет А. Д. Аудит : підручник / А. Д. Шермет, В. П. Суйц. – [2-ге вид., допов. і перероб.]. – М. : Инфра-М, 2002. – 352 с.
2. Про застосування стандартів аудиту [Електронний ресурс] : Рішення Аудиторської палати України від 31.03.2011 р. № 229/7. – Режим

- доступу : <http://www.apu.com.ua>. – Назва з екрана.
3. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг / пер. з англ. Ольховікова О. Л., Селезньов О. В., Зеніна О. О., Гик О. В. [та ін.]. – К. : Міжнародна федерація бухгалтерів, Аудиторська палата України, 2010. – Ч. 1. – 846 с.
  4. Аренс А. Аудит : [пер. с англ.] / А. Аренс, Дж. Лоббек ; гл. ред. сериї проф. Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 560 с.
  5. Кулаковська Л. П. Організація і методика аудиту : підручник / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К. : Каравела, 2009. – 544 с.
  6. Білуха М. Т. Курс аудиту : підручник / М. Т. Білуха. – [2-ге вид., перероб.]. – К. : Вища школа, Т-во «Знання», КОО, 1999. – 574 с.
  7. Бутинець Ф. Ф. Аудит : підруч. для студ. спец. «Облік і аудит» / Ф. Ф. Бутинець. – [2-ге вид., перероб. і допов.]. – Житомир : ПП «Рута», 2002. – 672 с.
  8. Заварихин Н. М. Методы аудита / Н. М. Заварихин, Ю. В. Потехина // Аудитор. – 2005. – № 7. – С. 39–48.
  9. Миронова О. А. Аудит: теория и методология : учеб. пособие / О. А. Миронова, М. А. Азарская. – М. : Омега-Л, 2007. – 248 с.
  10. Ситнов А. А. Метод операционного аудита / А. А. Ситнов // Аудиторские ведомости. – 2007. – № 3. – С. 3–12.
  11. Кармайкл Д. Р. Стандарты и нормы аудита / Д. Р. Кармайкл, М. Бенис. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1995. – 527 с.